

Sobre el bilingüisme individual, la diglòssia catalana i el futur de les llengües

quaderndelesidees.press/sobre-el-bilinguisme-individual-la-diglossia-catalana-i-el-futur-de-les-llengues/

March 23, 2019

Els meus primers records d'infant no són lingüístics, sinó musicals. Em veig assegut al terra de la galeria, sentint la meua mare al piano tocant *Papillons*, de Schumann, o el *Concert per a piano*, de Grieg. Els meus pares i la meua àvia parlen català entre ells i amb mi, però d'un aparell de ràdio Telefunken en brolla una veu que entenc perfectament i que més endavant sabré que parla una altra llengua. «Demà s'acabarà el món», diu el meu pare, mentre per la ràdio expliquen que una bomba a Hiroshima ha mort desenes de milers de persones. Tinc cinc anys. Ja fa temps que la meua mare m'ensenya a llegir en un sil·labari en català. Aquest mateix any vaig per primera vegada a escola. Allà, un mestre, antic trotskista, m'ensenya a llegir d'una altra manera, en un llibre que es titula *El Catón moderno*, «mi mamá me ama». Tots els companys de classe parlen català. Però el director de l'escola, don Enrique, i la seva filla, «la señorita Alba», parlen exclusivament en castellà.

No soc l'únic que ha tingut aquesta experiència. Quim Monzó deia recentment: «Devia ser cap als sis anys, però això ho he sabut després. Jo no tenia la consciència que eren dues llengües. La gent que estudia el bilingüisme diu que tenim aquesta percepció: tot és una única cosa que té estrats, en uns àmbits es fa servir una llengua i en uns altres, l'altra. És la diglòssia. Això fins que prenc consciència que hi ha dues llengües diferenciades.»¹ D'aquest text, només vull retenir aquest idea de «percepció». Possiblement, els experts discutrien el concepte de bilingüisme i de diglòssia que s'hi expressa.

Anys després, amb aquesta «percepció», cap als escolapis. Bona gent, de la qual conservo un immillorable record. No tinc cap mestre de parla castellana, excepte el d'educació física, que morirà sense haver pronunciat una paraula en català. Totes les classes són en castellà, però tan bon punt acaben, la conversa entre alumnes i professors continua en català. Hi ha un sol alumne de parla exclusivament castellana; és d'extracció social molt baixa i el català, en aquell moment no és, evidentment, cap llengua de prestigi i, per tant, no s'esforça a parlar-lo. Tampoc, la resta dels companys ni jo, tenim cap problema en respondre en la seva llengua. Quina sensació tinc d'aquesta situació? Que parlo dues llengües, que el català és la meua llengua, però que el castellà també. La faig servir en àmbits i circumstàncies distintes. L'una és la de la família i de la major part de les meves relacions socials. L'altra és la de l'ensenyament, la ràdio i els diaris. Així, amb tota naturalitat. Només hi ha un problema, del qual encara no soc conscient: no sé escriure en català. Però no tinc, de cap manera, el concepte que els que parlem català siguem d'una classe social superior als que parlen castellà.

Un defensor a ultrança del concepte de diglòssia diria que tinc un desequilibri a favor

del castellà, perquè l'utilitzo en els àmbits més formals: és la llengua de l'ensenyament i dels mitjans de comunicació, mentre que el català queda relegat a les relacions familiars i socials i no m'han ensenyat a escriure'l. Això, en el meu cas, no és exactament així. A casa hi ha una biblioteca notable i, pel que fa a la literatura, molts volums de la biblioteca A Tot Vent (Sebastià Juan Arbó, Xavier Benguerel, Ramon Xuriguera, Joan Puig Ferreter) i de la biblioteca Perenne (l'obra completa de Verdaguer, Costa i Llobera, Rusiñol, Maragall, el Tirant lo Blanc de Martorell, Guimerà, Ruyra, Emili Vilanova, en una edició d'Antoni Vilanova —que més endavant serà professor meu— Víctor Català i molts d'altres). Llegeixo molt, tant en català com en castellà i, sense adonar-me'n, començo a escriure textos en català.

Foto: *Partitura CC by SA Lorena Ortega*. Foto capçalera: *Piano CC by I chunt*.

Als setze anys soc un dels fundadors de les Joventuts Musicals de Sabadell. Redacto el manifest fundacional en castellà. En la programació, utilitzem indistintament el català i el castellà. El mateix any ingreso a la facultat de Filosofia i Lletres de la UB i el meu company de banc és el Manuel Vázquez Montalbán. Aquí sí que la *lingua franca* és el castellà. Només, fora de classe, el català, amb els escassos professors que ho són i el català o el castellà amb els condeixebles. Faig un programa cultural per ràdio i exerceixo de crític d'art a la premsa durant uns anys, en castellà, perquè aquesta és la llengua exclusiva d'aquests mitjans.

El 1972 —Franco encara és viu— el pintor i grafista Jordi Roca Tubau i jo fundem una empresa de comunicació. Decidim que tota la infraestructura la farem exclusivament en català. Avui, 46 anys després, ja internacionalitzats, i amb uns altres objectius empresarials, el meu fill Blai i jo continuem en la mateixa línia. Això sí, dels centenars de textos (informes empresarials, estudis de mercat, publicitat o relacions públiques) que he redactat per encàrrec dels nostres clients, la meitat, com a mínim, ho han estat en castellà.

Una cosa de la qual m'he adonat, tot practicant aquesta dualitat idiomàtica, és que el caràcter dels meus escrits varia segons la llengua que utilitzo. Quan ho faig en català, soc temperat en les expressions, circumspecte en els conceptes, la meva ironia és més subtil i més tranquil·la. Quan ho faig en castellà, soc més exuberant, tendeixo més

fàcilment a la hipèrbole, em mostro més entusiasta i tinc una certa inclinació al sarcasme. Els amics del Grup Koiné possiblement veurien aquí la corroboració de *L'estrany cas del Dr. Jekyll i Mr. Hyde*.

La comprovació d'aquest fet em porta a fer-me algunes preguntes: té una doble personalitat el bilingüe individual? La llengua fa la cultura o la cultura fa la llengua? A la primera respondria que sí, que el fet de parlar en un idioma determinat et col·loca automàticament en el registre cultural al qual aquest idioma pertany, però que segurament aquesta posició té bastant de postissa, de mimètica. Per respondre la segona, m'acullo a l'opinió de la major part dels antropòlegs lingüístics, que creuen que primer va ser el grup, la tribu, els hàbits (o sigui, la cultura) i que després va aparèixer el llenguatge, que s'ha d'estudiar «com un recurs de la cultura, i la parla com una pràctica cultural».²

Tancant aquí la meva experiència personal, admetré doncs, com diuen molts sociolingüistes, que el bilingüisme individual és possible, però que, en l'àmbit col·lectiu, no és un fet natural i que cal parlar de diglòssia. Tal com diu Francesc Vallverdú, «el bilingüisme pertany al domini de la psicologia i la diglòssia al de la sociologia [...] en algunes situacions és imprescindible de contraposar el simple “bilingüisme” amb el “bilingüisme diglòssic”: el fet que la majoria de catalans cultes es resisteixin a reconèixer-se bilingües (malgrat llur coneixença d'una segona llengua) té origen precisament en aquesta confusió: quan afirmen no ésser “bilingües” el que volen dir és que no són (o no volen ésser) “bilingües diglòssics”».³

No vull ni puc entrar aquí en la qüestió de la diglòssia a Catalunya, tantes vegades debatuda, però sí que, simplement, com a persona amb una certa capacitat d'observar la realitat, voldria exposar algunes de les coses que veig al meu voltant.

El mite o el desig d'«un sol poble», encunyat en una data tan antiga com el 24 de març de 1968 per Josep Benet i Morell⁴, ha desaparegut, malgrat que tothom se'l posi a la boca. La realitat és que tenim una comunitat dividida, cada vegada més. I el que em preocupa d'aquesta divisió no és tant la qüestió política de pertinença a un estat o de voler-ne crear un de nou, sinó les plantofades que reben tant la llengua com la cultura catalana, com a conseqüència d'aquesta divisió.

Hi ha a Catalunya molta gent que no se senten catalans, com hi ha molts catalans a Alemanya o a Anglaterra que no se senten anglesos ni alemanys. Les cultures alienes s'han d'assimilar per interès i per voluntat pròpia. Res més lleig que voler integrar, verb que té com a sinònims *absorbir*, *engolir*, *annexionar*. Molt millor *adherir*, que, entre altres coses, vol dir associar-se a un acord. D'altra banda, mentre l'emigrant català del nostre exemple no té més remei que aprendre la llengua del país on vol treballar, els nostres compatricis diglòssics de parla original castellana s'adonen immediatament que la llengua pròpia de Catalunya no els cal, perquè, parlant la seva, tothom els entén. I no oblidem que la funció principal d'una llengua és comunicar-se i no bastir constructes culturals, que van per una altra banda.

Què en farem, doncs, de tenir un munt de gent que sàpiguen parlar i fins i tot escriure un català que se'ls ha imposat a l'escola, si mai llegiran cap llibre ni s'interessaran per cap mitjà de comunicació en aquesta llengua? I si, per més *inri*, s'han adonat que, després de la gran crisi, el coneixement del català ja no és un ascensor social? Per tot això, crec que, més que la immersió lingüística, a l'escola catalana, s'hauria de practicar la immersió cultural —coneixement del territori, folklore, arts visuals, música, gastronomia pràctica— perquè penso que és el camí per on s'entra més fàcilment en l'esperit de la gent. Els experts del Departament d'Educació haurien d'explorar aquesta possibilitat i posar-la en pràctica. I de passada controlar que a les escoles alguns professors parlin, en una mateixa classe, indistintament en les dues llengües — malament, per cert— contribuint a la creació del «catanyol» del qual parlava Quim Monzó. És, n'estic convençut, l'única manera de caminar cap a aquesta bella utopia d'«un sol poble».

Nota final. – He escrit aquest text amb l'única i exclusiva finalitat de col·laborar en el debat Llegir i escriure en català. Però en el fons, la meva convicció és que el futur de la major part de les llengües és la seva desaparició. Soc darwinista radical, en aquest sentit, i crec en la supervivència de les llengües més aptes. La intel·ligència artificial i la substitució de l'Homo sapiens per una espècie culturalment superior farà que s'acabi la desgràcia bíblica de Babel i retornem a la llengua única. Caldrà, però, la creació d'un banc de llengües mortes per extreure'n la seva riquíssima diversitat i incorporar-la a aquesta llengua única que serà possible perquè ja no circularà per cervellets limitats, sinó per unitats de tractament de dades d'una potència inimaginable avui. I això, malgrat que ho pugui semblar, no és ciència-ficció.

Coda. – Mentre acabo aquest text, escolto el Rèquiem de Verdi interpretat en homenatge a la Montserrat Caballé. El llenguatge musical —penso— no ha patit mai cap Babel i és autènticament universal.

Manuel Costa Fernández

Bibliografia

- (1) Quim Monzó. «Som trilingües: parlem espanyol, catanyol i, alguns, català». Barcelona: 03/06/2018. *La Vanguardia*, pàg. 56
- (2) Duranti, Alessandro. *Antropologia Lingüística*. Madrid: 2000. Cambridge University Press.
- (3) Francesc Vallverdú. *L'escriptor català i el problema de la llengua*. Barcelona: 1975. Edicions 62.
- (4) Andreu, Marc. «Un sol poble?». Barcelona: 2017. *Crític*.
<https://www.elcritic.cat/blogs/sentitcritic/2017/10/15/un-sol-poble>

Manuel Costa Fernández

Filòsof de formació. Gestor i crític cultural. Editor de Quadern de les idees, les arts i les lletres des de 1998.

